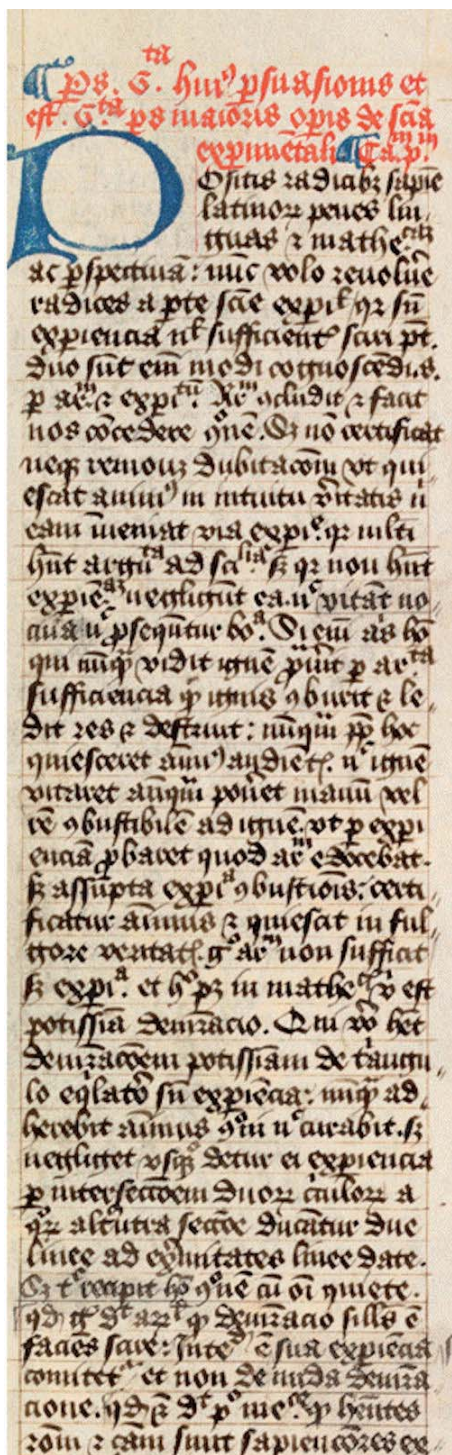

Tajemství „staré“ medicíny

Proslulý učenec se dotkl tématu daleko přesahujícího jeho dobu. Pro své tvrzení měl oporu ve **Starém Zákoně**, kde stojí, že „*ve věku sto třiceti let zplodil Adam syna a dal mu jméno Šét. Po zplodění Šéta žil Adam ještě osm set let ...*“. Metušelachových, známe ho jako Metuzaléma, roků bylo devět set šedesát devět. Pozoruhodný věk se ale potom krátil, což nebylo příjemné, a to platí stále.

Obrat od exaktnosti k mystice

Bacon, mimořádný myslitel, bojovník proti předsudkům ve vědě, byl současně dítkem doby – věřil, že veškeré znalosti dostalo lidstvo původně od Boha skrze proroky, ale protože je hříšné, tyto vědomosti se postupně ztrácely. Navíc, zásadní z těchto znalostí, tajemství dlouhověkosti, lidstvo ztratilo v důsledku Adamova prvotního hříchu. Naopak zvířata, podle Bacona nedotčená hříchem, si toto tajemství uchovala. Pečlivým pozorováním zvířat bychom prý mohli získat zpět alespoň část těchto znalostí. Významnou inspirací bylo Baconovi dílo *Secretum secretorum*, ve smyslu „Tajemství všech tajemství“. Titul jakoby naznačoval, že anglického učence někdo předešel a všechna tajemství odhalil. Nikoli; název měl nepochybně zvýšit přitažlivost díla, což se povedlo, takže bylo možná nejpopulárnější v evropském středověku. Původně arabský spis, *Kitáb Sirr al-Asrár*, byl přeložen do latiny asi v polovině 12. století a v pozdějších verzích znám jako *Kniha tajemství*. V arabském světě vznikl asi o dvě stě let dříve a byl uváděn pod jménem Aristotelovým, který však zcela jistě autorem nebyl. Podle tradice ho měl vykládat Alexandru Makedonskému během válečného tažení. Dnes se uvádí jako autor neznámý Pseudoaristotelés.

Ve skutečném **Aristotelovi ze Stageiry** (384–322 př. n. l.) vyvrcholila řecká přírodní filosofie. Z těchto kruhů, již před Aristotelem, vyšla představa elementů – vody, ohně, země a vzduchu, jejichž poměr v dané materii určuje, o co jde. Byl to omyl, ale přežil do 17. století, což dokládá jeho přesvědčivost. Na představy o elementech navázala také medicína, jejímž představitelem se stal **Hippokratés z Kóu** (tradičně 460–377 př. n. l.) a jeho žáci. Tato škola přiřadila elementům čtyři základní šťávy (*humores cardinales*) – krev (lat. *sanguis*), hlen (řec. *phlegma*), žlutou žluč (řec. *chole*) a černou žluč (řec. *melos*). Toto období se ve starém Řecku vyznačovalo pozoruhodným

rozkvětem vědy, později se však odehrálo něco, co se dnes nazývá „obrácený řecký zázrak“. Zatímco předchozí teorie, byť nesprávné, byly pozoruhodné exaktností, na přelomu letopočtu se řecké myšlení vzdaluje této exaktnosti a převahy nabývají různé formy mystiky. Nejproslulejší se stal **hermetismus** dvou základních směrů, **filosofického** a **technického**, kam patří dobová pojednání o přírodních vědách, medicíně a také alchymii. Dílům obou směrů je společná nesrozumitelnost – rozumět měli jen zasvěcenci, ostatním byla díla hermeticky uzavřena. Zatím se nepodařilo vysvětlit, proč došlo k takovému obratu.

Rozhodující je božské odhalení

Někdy v 1. stol. n. l. napsal mladík **Thessalos z Trallesu** dopis římskému císaři Claudiovi (10 př. n. l.–54 n. l.). Prý studoval světské nauky, později se soustředil na medicínu a v Alexandrijské knihovně našel spis **faraona Nechepsa** (vládl v letech 687–671 př. n. l.), popisující, jak sbírat, zpracovávat a podávat léčivé byliny na základě astrologických údajů. Mladík se rozhodl odhalit největšího faraonovo tajemství: **přípravu univerzálního všeléku**, ale i když pracoval dle návodu, dílo se nedařilo. Vydal se do Théb, kde vyhledal kněze znalého **theurgie**, ovládnání duchů a božstev. Přesvědčil ho, aby mu vyvolal Asklépia, boha lékařství. Předpokládal, že božstvo ví něco o tom, jak si počínat s faraonovým návodem.

Kněz recitoval magické verše a pak přinesl nádobu s vodou, kde se Asklépios opravdu objevil. Dodejme, že Thessalos se nepřiznal, že si přinesl potají psací potřeby, aby si případné rady poznamenal. „*Ó požehnaný Thessale, dnes tě bůh vyznamená,*“ pravilo zjevení a pokračovalo: „*Brzy, jakmile se lidé dozvědí o tvém úspěchu, budou tě uctívat jako boha! Rád ti odpovím na všechno.*“ Mladý muž se otázel, proč nefunguje návod faraona Nechepsa. „*Král Nechepso, ač velmi moudrý muž, který měl mnoho magických schopností, nedostal od žádného božského hlasu to tajemství, které chceš znát.*“ To je klíčové – požadovaných znalostí lze dosáhnout jen božským odhalením, což prý poté Asklépios učinil a prozradil Thessalovi, jak sbírat byliny podle astrologických znamení, jaká pronášet zaklínání. Pokud tak neučiní, rostliny ztratí účinek. Důležitý je závěr Asklépiova naučení – „*Nesmiš odhalit toto tajemství žádné obyčejné osobě, které je cizí naše umění... snadnost, s jakou se dají získat tyto návody a po-*

„A zvláště tato znalost byla poskytnuta světu skrze první lidi, jmenovitě skrze Adama a jeho syny, kteří obdrželi od Boha samotného znalost této věci, aby mohli prodloužit své životy.“

Roger Bacon (1214 – 1294), *Opus Maius*.

užívat pro léčení všech nemocí, by mohla vést obyčejné lidi k pohrdání učenými a obdivuhodnými výdobytky vědy a medicíny.“ Thessalův text ukazuje rozcestí tehdejší medicíny. Zatímco se původně Řekové ptali boha Asklépia „Co musím udělat, abych se vyléčil z této nemoci?“, formule se změnila: „Jaké je tajemství léčení všech nemocí?“ Původně se žádala konkrétní rada, nyní šlo o tajemství, navíc přístupné jen tomu, komu ho božstvo odhalí.

Řím osciloval mezi vědou a magií

Medicína zčásti dále pokračovala v hippokratovské tradici, ale současně získávaly pevnější postavení magické směry. Magie byla samozřejmě rozšířená už dříve, ale v Thessalově době se stala pro mnohé skoro zákonem. V dobových magických textech najdeme například, že kořen vinné révy léčí padoucnici a odstraňuje opilost, samozřejmě pokud je přípravek připravován za správného

postavení hvězd a s pronášením zaklínacích formulí. Medvěd, zvíře opředené magií, posloužil mnohostranně. Jeho lebka měla léčit bolest hlavy, oči pak působily proti očním nemocem, uši léčily bolesti v uchu a zuby, pověšené na krku, ulevovaly dětem při prořezávání zubů.

Potud náznak jednoho směru, když druhý se netýká obsahu, ale formy. Počínaje přelomem letopočtu dobyli Římané obrovská území, ale na rozdíl od filosofujících Řeků byli pragmatičtí, takže mezi nimi najdeme víc politiků a vojevůdců než filosofů. Valnou část přírodních věd načerpali z řeckých pramenů. Řada římských autorů začala tyto znalosti shrnovat do spisů encyklopedického charakteru. Ukázkou je *Naturalis historia* polyhistora **Plinia Secunda** (23–79 n. l.), kde je souhrn všeho důležitého z nejrůznějších oborů. Pokud psal o magii, byla to především magie orientálního světa, označoval ji za „podvodné lži“. Zdálo by se, že Plinius byl exaktní vědec. Do jisté míry byl, ale tyto formulace byly poplatné době – ve starém Římě byla magie, zvláště ta, která měla škodit, považována za kriminální čin. Ve skutečnosti byl Plinius někde uprostřed a netajil se obdivem k magickým účinkům, což se týkalo zvláště některých rostlin, *herbarum mirabilium*. Podle toho se s nimi mělo nakládat. Například petúnie „se sklízí pravou rukou bez [použití] železa [nože], zasouvá se do tuniky levým rukávem, jakoby ji sbíráč kradl“. Musíme Plinia hájit – přikláněl se k mnohému, co bylo v jeho době zvláštní. Souviselo to s výboji Římanů, kteří dováželi zdaleka podivná zvířata a neznámé rostliny, a na tuto hmatatelnou skutečnost se nabalovaly historiky námořníků a kupců. Ve srovnání s díly jiných autorů byl Plinius velmi střízlivý v přejímání různých informací, ale ani on se neubrnil kouzlu tajemna.

Ještě ke *Knize tajemství*. V následujících staletích se dílo rozrůstalo, k politické a moralistické části přibýly další pasáže o medicíně, zdravotvědě, astrologii, alchymii, numerologii a magii. Vše neslo pečeť, již mu vtiskla už antika – lidé jsou obklopeni tajemstvími, ovšem pokud někdo zná odpověď na nějaké, nesmí ji šířit mezi toho nehodné: „*Tajemný prostředek je takový, který je výsadou světců a mudrců, které Bůh vybral ze svých stvoření a obdařil je svou vlastní znalostí.*“ Tajemství zrozená v antickém světě na přelomu letopočtu vstoupila do evropského středověku.

Prof. RNDr. Vladimír Karpenko, CSc. (*1942)

Vystudoval Přírodovědeckou fakultu UK v Praze. Na této škole se zabývá biofyzikální chemií a dějinami chemie. Z obou oborů publikoval přibližně sto původních vědeckých prací v mezinárodních časopisech. Je autorem knih *Alchymie – dcera omylu* (1988), *Tajemství magických čtverců* (1997), *Alchymie. Nauka mezi snem a skutečností* (2007), *Alchymie. Svět pohádek a legend* (2008) a kapitol v dalších knihách. Autorsky i redakčně se podílel na monografii Ivo Purš, Vladimír Karpenko (ed.): *Alchymie a Rudolf II.* (Hledání tajemství přírody ve střední Evropě v 16. a 17. století), která by měla v brzké době vyjít také v anglické mutaci. S prof. RNDr. M. Kodíčkem, CSc., je autorem učebnice *Biofyzikální chemie* (3. vyd. 2013).

Prof. RNDr. Vladimír Karpenko, CSc.

Přírodovědecká fakulta UK

Vladimír Karpenko
Alchymie

Galileo, 400 stran
ISBN 978-80-200-1579-2

Za staletí existence alchymie se nashromáždilo mnoho příběhů, v nichž se skutečný svět mísí s tajemným, zázračným. Tato kniha je jen malým výběrem z bohatství starých historek, jejím cílem je ukázat méně známou stránku alchymie. Setkáme se čínskými Nesmrtelnými, s nejproslulejším arabským alchymistou, který možná vůbec neexistoval, nahlédneme do Indie. Zjistíme, že za alchymistou byl pokládán Mojžíš, ale jejím zakladatelem měl být bůh Hermés. Samozřejmě nesmí chybět Evropa, kde poznáme ty, kdo prý alchymii nezměrně zbohatli, i jiné, kteří naopak přišli na mizinu.